

МБОУ «Ивансолинская основная общеобразовательная школа»

Марий тӱр

(урок по ИКН для учащихся начальных классов)

Автор: Каменщикова Нина
Ивановна, учитель начальных
классов

2011 ий

Марий түр

*«Шочмо түс шүм-чон вошт тўрыш
возын».*

А. Александров.

Цель:

1. Марий түр нерген шинчымашым пуымаш.

Күлеш материал: тошто марий вургем-влак, марий түр-влак, марий муру.

Марий муру йонга.

- Йоча-влак, ме кызыт марий мурым колыштна. А тыгай мурым колмеке, шинча ончылно марий вургеман айдеме конча. Марий тувыржо түр деч посна огеш лий. Таче ме түрын ойыртемеже, күлешлык же дене палыме лийына. Тидлан ме кован шондыкшым почына, марий түран тувырым луктына.

Ош мари! Тыге ойленит марий калыкым. Молан манаш гын, марий калык ожнысек ош вургемым чиен. Телыже, кенежше, ош тувыр шовырым, ош мыжерым чиен, ош упшым упшал коштын. Тиде вургемын ойыртемеже лан түр шотлалтын.

Марий ўдыр ден ўдырамаш-влак вынерым куаш, түрлаш ожнысек мастер лийыныт. Кажне ўдырамаш түрлен моштен. Тудын түржым ончен, пашаче улмыжым акленыт.

Кажне кушкын шушо ўдыр түрлен да куен моштышаш улмаш. Тидлан амалжат лийын – кугезына-влак чыла вургемым ош вынер гыч ургеныт. Тувырым, ончылсакышым, шымакшым, шовырым сылне түр дене сōрастареныт. Тўрым ончылгоч ямдылыме сўрет деч посна, вынер пырчим ончен түрленыт. Тўр түрлымаш куштылго сомыллан шотлалтын огыл. Тидлан кугу мастерлык кўлын. Сандене, түрлен моштыдымаш эн кугу ситыдымашлан шотлалтын.

Ўдыр марлан кайымыж деч ончыч вургем-погым ситарышаш улмаш – шкаланже да качылан ятыр түрлыман тувырым, адак качын тукумжылан пōлекым ямдылен.

Марий ўдырамаш-влак кунам түрлаш тўналыныт каласаш неле. Но тидым палымдыде ок лий: ожно түр вургемым сōрастараш гына огыл ышталтын – тошто ен-влакын шонымышт почеш тудо айдемым түрле чер, осыл шўлыш деч арален. Сандене тўрым эн күлешан орган, мутлан шўм, он, кид тураш түрленыт.

Пөръен тувырат ожно ўдырамашын гаяк улмаш, кўчыкырак гына. Тўрым тудын мелешыже, урвалтешыже да шокш мучашешыже тўрленыт. Тыгай тўр пөръенгым осал вий деч арала манын шоненыт.

Тўрыштө тўн верым йошкар тўс налын. Йошкар чия гоч мастар-влак пўртўсым, илышым, кечым моктеныт. Тиде тўс тўрлыше-влакын уш-акылыштышт, возакште ўлышө тулын сотыжо, чылалан илышым пушо ерденысе кечыйолын волгыдыжо койын. Тиде тўсым ончалат да туге чучеш, пуйто ала кө мурым оингалтара.

А вара шеме, ужар, нарынче шўртө тўрым эшеат пойдарен. Тўрленыт меж але порсын шўртө дене. Шўртым тўрлө кушкыл вож, лышташ, пеледыш, пушенге шўм дене чиалтеныт, вара шинчалан вўдыштө кученыт. Тыге тўсшө каен огыл.

Марий тўрыштө кум тўрлө орнамент уло: геометрический, растительный, животный. Кажне вургемлан келшыше тўрым ойыреныт.

Геометрический орнамент – тиде геометрический фигура-влакым иктыш ушымо лийын манына гынат, йонгылыш огына лий. *(Тўрысө узорым ончыкташ)*

Животный орнамент. Марий калык ожнысек юмылан кумалын илен. Кумалын вольыкым, кайыкым. Юмо деч серлагышым, тазалыкым йодын. Сандене вургемын тўрыштыжө янлыкым, кайыкым ужаш лиеш. *(Тўрысө узорым ончыкташ)*

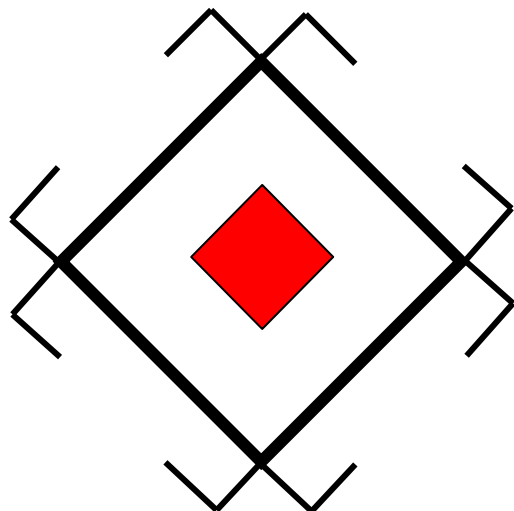
Растительный орнамент. Марий тўрыштө пушенгым, вондерым, лышташым ужнына. Тиде пўртўс деке йоратымашым ончыкта. Пўртўс тиде чылалан тўналтыш. Арам огыл калык ойла: «Мланде мемнан авана, вўд мемнан ачана». *(Тўрысө узорым ончыкташ)*

Марий тўрын сылнылыкшым шуко вере палат. XVIII курымышто Петр I кугыжа Санкт-Петербургышто шке шотан музейым почын. Тушко марий-влакын тўрлеман вургемыштат логалын. А XIX курымышто марий тўр Российыште веле огыл, Европышто, Америкыште лийше тўнямбал выставкылаштат чапланен.

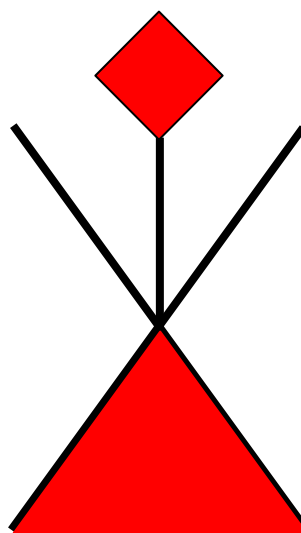
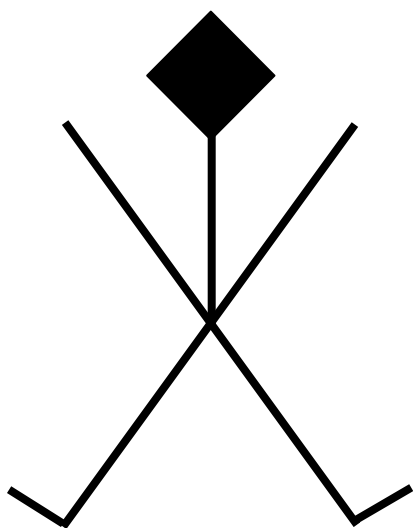
Кызыт ме марий тўрым тошто тувырышто, музейыште, художник-влакын выставкылаште улшо произведенийышт гоч ужнына. Ик эн тале художниклан Лилия Александровна Орлова шотлалтеш. *(Портретишым ончыкташ)*. Тудо РСФС-ын сулло художникше, Марий Эл Республикын государственный премий Лауреатше.

Марий турым ме вургемыште вургемыште веле огыл, моло вереат ужын кертына. Мутлан, теве книга-влакымак налаш. Икмынярже мемнан выставкыштат уло. (выставкым ончат)

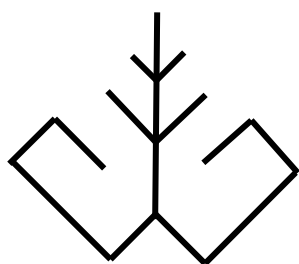
А ынде ме тиде марий тур гыч ик ужашым ышташ туналына.

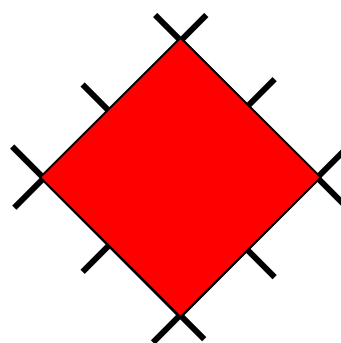
Марий Элын тистыжым Ончалына. Тыштат ме кечын суретшым ужына.
Ожно шымакшын эн кушыл лукешыже кечым лач тыге турленыт.

Поръен ден удырамаш юмылан кумалыт.

Пушенге

мелна кышыл

Урокнам почеламут дене иктешлена:

Мөр пеледыш тувыр мелыш возын,
Вачыгоч лупшалтын шонанпыл:
Урвалтеш шогалыныт пырт вожыл,
Шым лукан лышташ-влак, кўрлын кыл.
Шочмо тўс шўм-чон вошт тўрыш возын,
Лывырге кугезылан ойлал:
- Изи верч лўд, кугурак деч вожыл
Да чатка улметым шижын нал.

А. Александров.